
Драгомир Йорданов / Dragomir Yordanov

ВЪПРОСЪТ ЗА ГРАНИЦИТЕ НА СВОБОДНА
БЪЛГАРИЯ ПО ВРЕМЕ НА МИСИЯТА НА ДРАГАН
ЦАНКОВ И МАРКО БАЛАБАНОВ В ЗАПАДНА
ЕВРОПА И РУСИЯ ПРЕЗ 1876 г.

*The Question of Independent Bulgaria's Borderlines
during Dragan Tsankov and Marko Balabanov's
Mission to Western Europe and Russia in 1876*

Summary: *The question of independent Bulgaria's borders during Dragan Tsankov and Marko Balabanov's mission is one of the least researched topics. This article examines its place and significance among the other matters discussed during their mission. Analysis shows that it must have been one of the most important questions since it was raised during many of the meetings attended by the delegates, usually in connection with the topic of the Bulgarian nation's ethnic boundaries. It is readily clear that the borderlines question invited some deep divisions between the superpowers, owing to their contradictory interests as well as those of the Balkans' peoples and countries. While the western powers and Russia were virtually unanimous that the Bulgarians would have to be granted administrative autonomy at the least, the question of the limits to such an autonomy was a very different matter and was yet to be defined. The fact that the delegates hadn't prepared a proposal which clearly delineated what were the political borders desired by Bulgarians complicated matters still further. All these raised a great many doubts regarding the Bulgarians' future and complicated the improvement of their living conditions at the time.*

Key words: *mission; Dragan Tsankov; Marko Balabanov; Europe; negotiations; borders of independent Bulgaria*

В резултат на широкия отзвук на Априлското въстание от 1876 г. създаването на самостоятелна българска автономна област или държава започва да изглежда съвсем логична и реална възможност. При това положение за българите въпросът за нейните бъдещи граници и териториален обхват придобива изключително важно значение. Съвсем естествено те желаят тя задължително да включва трите класически български области Мизия, Тракия и Македония, т.е. всички български етнически територии на Балканите. Но Европа не е съвсем наясно с техните конкретни искания, което поражда необходимостта те да бъдат ясно и недвусмислено формулирани и заявени, особено пред Великите сили, в чиито ръце са поставени съдбата и бъдещето на българите.

Проблемът е, че по онова време сред самите българи все още не съществува консенсус за конкретните детайлни граници на бъдеща свободна България, тъй като тогава сред българската национално активна емиграция (в Цариград, Румъния и Русия) съществуват две главни групи, между които е трудно да се установи единомислие и единодействие – “млади” и “стари” (или „революционери” и „еволюционисти”). “Младите” са български революционери с ограничени финансови средства и без външна подкрепа, докато “старите” са главно едри търговци, земевладелци, висши духовници, българи на турска служба, чорбаджии, някои интелектуалци и пр. (въобще главно по-състоятелни хора), по-голямата част от които симпатизират на Русия и очакват помощ от нея.

По принцип младите са по-максималистично настроени и желаят създаването на самостоятелна (независима) българска държава с възможно най-широки граници (отчасти обхващаща и някои съседни небългарски територии, където българите тогава са малцинство), докато “старите” са по-умерени в своите искания – задоволяват се със създаването само на автономна българска област с по-тесни граници. Младите желаят извоюването на самостоятелна България чрез въстание или война, докато старите планират отделянето ѝ да стане бавно и постепенно по мирен път след известен период на автономно съществуване (отначало тя трябва да бъде автономна област, после да прерасне в автономна държава и накрая да се откъсне окончателно от империята и да стане независима държава).

Крайната цел на двете групи е една и съща, но пътищата за нейното осъществяване, които те следват, съществено се различават помежду си. Поради съществуващите различия, в навечерието на Цариградската конференция от 1876–1877 г. така и не се стига до обща българска позиция за точните граници на бъдеща България, изложена в един общобългарски проект, а всяка от двете групи изработва по няколко различни проекта. Тук обаче трябва да се подчертае, че в основата на всеки от тях неизменно заляга схващането за задължително включване в териториалния обхват на България на трите български области Мизия, Тракия и Македония, но вече конкретните ѝ граници са очертани по различен начин във всеки проект.

В резултат от активизирането на цариградските и румънските българи от групата на “старите” се стига до решението за изпращане на специална делегация в Европа, която да популяризира българските искания. Инициативата за сформирането ѝ принадлежи на Цариградската българска община (ръководена от Тодор Бурмов и Найден Геров), Екзархията (начело с екзарх Антим I, подпомаган от своя протосингел архимандрит Методи Кусев) и Българското човеколюбиво настоятелство (базирано в Букурещ и фактически ръководено от Евлоги Георгиев). Тъй като групата е създадена от “старите”, съответно тя отстоява техните по-консервативни възгледи. В действията си последните са поощрени и подпомогнати от руското посолство в Цариград, ръководено от граф Н. П. Игнатиев.

През м. юли 1876 г. на о. Халки до Цариград се провежда тайно съвещание на дейците на Цариградската българска община, в което участват 6 души – Драган Цанков, Георги Вълкович, Тодор Бурмов, Марко Балабанов, Димитър Ев. Гешов и Найден Геров. На него е взето решение за сформирането на делегация и са обсъдени нейните цели и задачи. По настояване на екзарха за делегати са избрани Драган Цанков и Марко Балабанов, едни от най-способните и опитни цариградски българи. Решено е тя да представи пред Великите сили мемоар с българските искания, представляващ програма-максимум, съдържащ постановленията, обсъдени и приети на съвещанието. По времето, когато делегацията ще посещава европейските столици, цариградските българи ще представят на дипломатите на Цариградската конференция отделна различна програма-минимум. От конспиративни съображения на съвещанието не са използвани или създавани никакви документи, като мемоарът е обсъден само устно. Решено е делегатите да напуснат Османската империя без никакви документи, а такива да им бъдат изпратени по-късно от Цариград, включително и мемоарът, който те трябва да връчат на Великите сили. По въпроса за границите на България конкретно решение няма, но в най-общи линии е ясно, че те трябва да обхванат Мизия, Тракия и Македония, тоест да съвпадат с етническите граници на българския народ. Тодор Бурмов е натоварен да изпълнява ролята на главен координатор между делегатите и изпратилите ги организации, като оглавява своеобразният цариградски “комитет”, сформиран за тяхното подпомагане. Той получава и разпределя кореспонденцията им, с която те се отчитат за извършената дейност¹.

За по-голяма сигурност се налага делегатите да напуснат пределите на Османската империя поотделно и по различно време (което става през м. август). Впоследствие те се срещат във Виена и започват своята мисия именно в австро-унгарската столица.

Програмата на българските делегати предвижда посещение на Англия, Франция, Италия, Германия, Австро-Унгария и Русия и срещи с изтъкнати държавни дейци на всяка от шестте Велики сили. Тяхната мисия продължава няколко месеца – от август до декември 1876 г.

Цариградският “комитет” така и не успява да изработи навреме необходимите за делегацията документи, поради което се налага през м. септември 1876 г. в парижкия хотел “Севастопол” Марко Балабанов сам да подготви своя исторически “Мемоар”, съставен на базата на решенията, взети по време на съвещанието на о. Халки. По-късно делегатите съставят и друг документ – брошурата “България”.

На 16 август 1876 г. българските делегати посещават във Виена известния унгарски пътешественик и учен Феликс Каниц. Проведен е дълъг разговор, по време на който той съветва българите: „... да се определят тъй също и границите на българската земя, защото този въпрос щял и без друго да се подигне, а той бил от най-многосложните, най-мъчните и най-трънливите”².

След Виена двамата делегати посещават Париж, където Марко Балабанов написва своя мемоар с българските искания, предназначен за Великите сили. В него обаче липсват описания както на етническите граници на българския народ (които във века на националностите всъщност са заявка за политически граници), така и на бъдещите граници на свободна България. В мемоара само най-общо се посочва, че българите населяват Европейска Турция³.

В края на м. август 1876 г. архимандрит М. Кусев напомня в писмо до делегатите „да ся иска непременно автономия“, обхващаща „България с Южна (Тракия) и Западна (Македония) България“⁴. Цитатът ясно показва разбирането на „старите“ за границите на автономна България, макар те да не са детайлно описани – тя неизменно трябва да обхваща трите историко-географски области на Балканите, населени с преобладаващо българско население – Мизия, Тракия и Македония.

В друго писмо до двамата делегати от 8/12 септември М. Кусев недвусмислено посочва, че за да се създаде силно българско княжество, то трябва да обхваща не само Северна България, но и: „Западна България – Македония, и Южна България – Тракия.“ И именно това трябва да бъдат претенциите на делегатите: „Тази е истината и това е горещото желание на народа ни. В този дух, разбира се, че ще действате и Вие“⁵.

След Франция двамата делегати посещават Англия. На 22 септември/4 октомври 1876 г. те се срещат в Лондон с У. Форстър, един от близките сподвижници на опозиционния водач Уилям Гладстон. По време на разговора: „...Форстър засегна после въпроса за границите на една автономна България, за осъществението на която той не се съмняваше, и сам каза, че той разумява такъвиз граници най-много до къде Одринско и до къде Рилска планина, но не и по-нататък, че тука се сблъскват, каза, твърде много международни интереси и въпросът се преплита. Силите, каза ни, са длъжни да държат сметка и за интересите и на другите вам съседни народи“⁶.

В писмо до Евлоги Георгиев от 6 октомври 1876 г. (стар стил) двамата делегати дават малко по-детайлна информация за границите на България, очертани от политика: „Ний ся видехми и с г. Форстера, който наскоро беше дошел от Цариград и който е много говорил за нашия въпрос. Ний го намерихме твърде благосклонен и дори ни показваше на картата кои могат да бъдат границите на нова България, като показваше една линия от Бургас до Едрене (Одрин, бел. на авт. Д. Й.) и от Едрене към Неврокоп (дн. Гоце Делчев, бел. на авт. Д. Й.) и Кюстендил до Морава (р. Българска Морава, наричана днес от сърбите Южна Морава, бел. на авт. Д. Й.)“⁷.

В дневника си М. Балабанов пише (на 22 септември/4 октомври 1876 г.) следното за срещата: „Колкото за границите на автономията, Форстър приема почти всичко до Едрене, но не и от този град по-нататък“⁸.

Очевидно съществува известно несъответствие между двата варианта на описанието на границите на свободна България по отношение на североизточната част на Македония, но в случая това не е толкова важно, защото и без

детайлно определяне на граничното трасе става ясно, че проектът съвсем не обхваща всички български земи.

Определените от Форстър граници не могат да бъдат подминати без коментар. Политикът директно казва на делегатите, че Македония и Одринска Тракия най-вероятно ще останат извън границите на бъдещата българска автономия. И максималната отстъпка на Англия е приблизително до Одрин (очевидно без самия град), планините Рила и Осоговска и р. Българска Моравя. Посочените граници до голяма степен съвпадат с тези на Княжество България и Източна Румелия (разглеждани заедно), определени на Берлинския конгрес през 1878 г., което едва ли е случайност. Според мнението на автора на настоящата статия случаят доказва, че по-късно в германската столица Лондон успява да наложи именно своята визия за границите на свободна България. Тоест, колкото и парадоксално да звучи, изглежда берлинските граници на Княжество България и Източна Румелия са начертани не в 1878 г., а още през 1876 г. от англичаните.

На 28 септември/1 октомври 1876 г. делегатите се срещат с лорд Едмонд Фицморис, виден деец на британската либерална партия и член на парламента. Лордът, посетил през 1872 г. България, казва, че според него страната трябва да получи политическа автономия. В хода на разговора: „Стана дума после за границите на България, защото, каза и той, това ще бъде най-важният въпрос при създаването на една автономна България”. Балабанов казва, че: „Колкото за границите, казахме, те са известни и въпреки безспорните мъчнотии по този въпрос се ще могат се определи, кога му дойде времето”. Но: „Той повтори, обаче, че тук ще бъде основната мъчнотия, защото, както узнавал части от българските земи, според нас, били оспорвани от други близосъседни нам народи”⁹.

От изказването на лорда се вижда, че тогава англичаните са наясно с претенциите на българските съседи (румънци, сърби, албанци, гърци и турци) към части от българското етническо землище, които през 1878 г. в Берлин до голяма степен са удовлетворени за сметка на българите.

В писмо до Тодор Бурмов от 13/25 октомври 1876 г. двамата делегати отбелязват: „За границите на Нова България ний ви говорихме в предишните си писма. Най-мъчно е да се определят те на Изток и Юг. Макар че там може да се вземе за основа множеството на населението и желанието му, но не е зле да има и точни статистически сведения. Ето защо са ни потребни статистическите сведения, и то поне за източните и южните граници на България”¹⁰.

В своята брошура „България”, написана и отпечатана в Лондон през м. октомври 1876 г., двамата делегати описват приблизително границите на българския етнос и неговата численост, но не посочват конкретни подробности за етническите му граници, нито предлагат проект за границите на бъдеща свободна България. Те използват един похват, характерен и за други български програми – да се изброят турските административни единици, населени с българи. Въпросните единици обаче са твърде големи и от брошурата не става ясно кои точно части от тях са преобладаващо населени с българи. Затова по-

късно двамата делегати трябва да дават допълнителни разяснения по този въпрос в Париж. Въпросните части от брошурата, съдържащи информация за етническите граници и числеността на българите, са следните:

„Българите са разпространени днес от двете страни на Балкана. Те заемат в гъсто число страните, които се бележат на обикновените карти с името *България* и *Румелия*, или по новата турска терминология, вилаетите (области) Дунавски, по-голямата част от Одринския, Солунския и от Битолския. Това е една земна повърхност от почти 4,000 германски мили...

Числото на българите, които заселяват тия страни, възлиза на около 5,000,000. Освен тях има до 40,000 българи, известни под името *помаци*, които във време на турското завоевание прегърнаха ислямизма в надежда да запазят своите преимущества. *Помациите* са разпръснати в разни окръжия на поменатите четири вилаета...

Към Изток българското население отива до Варна при черноморския бряг, и до отвъд Одрин към юг от Балкана.

България е страна чудесно надарена от природата. Земята е от най-плодородните, многобройните планини са лесисти и имат богати пасбища. Скотовъдството вирее превъзходно. Климатът е умерен. Вода се намира почти навсякъде в изобилие. Българската *Морава*, *Тополовица*, *Искърът*, *Осма*, *Янтра*, *Видбол* са реки, които отиват та се вливат в *Дунава*, естествената граница на България от към север. *Марица* (*старият Еврос*), *Тополка*, *Стара-река*, *Тунджа*, *Струма* (*старият Стримон*), *Вардар* (*старият Аксиос*) поливат българските страни от към юг на Балкана”¹¹.

В брошурата на делегатите са споменати последователно 4 вилаета, като за 3 от тях е уточнено, че българите заемат само по-голямата им част, но не и цялата. В случая не е пояснено кои точно части от тях се изключват, но по принцип е ясно, че стара дума за най-южните, населени главно с гърци и отчасти с турци, разположени в близост до Егейско море. Много важен момент в брошурата е споменаването на приблизителната площ на българското етническо землище – 4000 немски мили, съответстваща на около 300 хил. кв. км. Тук авторите явно са преувеличили (съзнателно или не) или пък са дали общата площ на четирите вилаета, защото действителната площ на българските земи в Османската империя е около 220 хил. кв. км.

Една от най-важните задачи на двамата делегати е да запознаят чуждестранните дейци с етническите граници на българския народ и да се опитат да им внушат да подкрепят създаването на самостоятелна България (под формата на автономно княжество, притежаващо политическа автономия) по възможност именно на базата на тези граници (тоест българските граници да бъдат определени по етнически принцип). Те искат също така да видят как ще бъдат посрещнати исканията им, тоест да сондират мнение. Делегатите не разполагат с проект с точно очертани граници, което може да се разглежда и като умишлен “пропуск” – все още е рано за по-сериозни искания (те ще бъдат поставени в Цариград), делегатите просто искат да информират Великите сили за българ-

ските искания само в най-общ вид, за да не ги разгневят със своя максимализъм още от самото начало. И заслугата им е, че първи повдигат и поставят този въпрос, неслучайно именно в навечерието на предстоящия форум на Великите сили в турската столица.

Чрез делегацията “старите” се опитват да внушат на Великите сили (вече подготвящи се за бъдещата Цариградска конференция) да приемат създаването на отделна българска автономна област, която да обхваща всички български етнически територии. Посоченият териториален обхват е много важен, защото от него зависи бъдещето, просперитетът и дори съществуването на българския народ (една малка и осакатена българска автономна област или държава би била нежизнеспособна). Всъщност в Цариград българското желание е изпълнено, но за жалост цариградският проект на Великите сили остава нереализиран на практика.

Прави впечатление, че и в двата програмни документа на делегатите (Мемоарът и Брошурата) изрично се подчертава, че българите искат „...пълната си автономия, с едно народно правителство...”¹². А на друго място се споменава че българският народ иска „една политическа автономия”¹³. В случая е очевидно, че делегатите проектират създаването на отделна „автономна българска държава”¹⁴, васална на Османската империя (по примера на Сърбия, Румъния и Черна гора), а не просто на автономна област с ограничено самоуправление. Административната автономия не е достатъчна за изстрадалите българи, макар че по принцип тя е по-лесно постижима. Последвалите събития обаче показват, че е невъзможно да се предостави по мирен начин нито административна, нито политическа автономия на българския народ.

От казаното дотук логично възниква въпросът защо двамата делегати настояват за политическа автономия (т.е. за създаването на автономно българско княжество) при положение че поначало “старите” предпочитат административна автономия (т.е. създаването само на автономна българска област). Не е ли налице на пръв поглед едно необяснимо противоречие? “Старите” действително предпочитат административна автономия (но не защото са против създаването на отделна държава – ясно е, че и те я желаят) защото я смятат за по-реално постижима, но в началото нарочно се обявяват за политическа автономия, за да установят каква ще бъде реакцията на Великите сили на това по-крайно искане. Те експериментират – първо подават максимума, и ако той “не мине”, прибягват до “резервния” вариант – минимума (за да имат поле за отстъпление).

По същото време цариградските българи изработват отделен проект-минимум, познат в два варианта – “Желанията на българите” и “Желанията на българската нация”, изпратени на Цариградската конференция. Главната роля при изработването му принадлежи на Тодор Бурмов. В него българските граници вече са описани по-конкретно – в първия случай те са очертани чрез изброяването на турските административни единици, населени с българи, а във втория чрез споменаването на границите на Екзархията и етническите граници на българския народ.

Възрожденската преса следи внимателно дейността на делегацията (която много бързо е призната и подкрепена от останалите кръгове на българското общество) и отпечатва множество материали за нея. Това важи в особена степен за в. “Стара планина”, представляващ орган на “старите”. В него се появяват почти дословни цитати от писмата на двамата делегати до Евлоги Георгиев, от което може да се направи логичният извод, че той получава сведения от сигурен източник – вероятно от самия Евлоги Георгиев. Това важи и по отношение на въпроса за границите на бъдеща свободна България, който също е отразен във вестника.

На 26 октомври/7 ноември 1876 г. делегатите се срещат за трети път с руския посланик в Лондон граф П. Шувалов. Той ги информира, че се подготвя конференция на Великите сили в Цариград по балканските въпроси, на която Русия ще настоява България да получи административна автономия, подобна на тази, проектирана за Босна и Херцеговина (тогава политическата автономия е трудно осъществима). Графът им казва, че: „... за границите на България имало голям въпрос”¹⁵.

След приключването на своята дейност в Англия делегатите отново се отправят към Франция. В Париж те се срещат първо с известния френски публицист Емил дьо Жиранден на 10/22 ноември 1876 г. и водят с него дълъг разговор по българския въпрос. На следващия ден те отговарят писмено на няколко негови важни въпроса, сред които е и следният: „Кои страни са населени с българи”. Отговорът му се съдържа в точка първа на писмото: „1-о) Относително до страните, в които живеят българите, през последно време се обнародваха географически карти, които определят доста точно заселените от българите страни в Европейска Турция. Вие ще намерите някои сведения по този въпрос и в брошурата „La Bulgarie”, която имахме честта да Ви поднесем вчера ние сами. Изпращаме Ви същевременно тука и една етнографическа карта на Европейска Турция. Ще видите от нея, господине, че България по направление от север към юг се простира от Дунав, чрез Балкана, близу до границите на Тесалия и Ипир, а по направление от запад към изток тя се простира от Ниш до Бургаз и до отпад Одрин. Тия два града би могли при всичко това да послужат като точка за определение на източните граници”¹⁶.

Пояснението на двамата делегати очертава по-ясно етническите граници на българския народ, но в него отново липсва пунктуалност при тяхното маркиране.

На 12/24 ноември 1876 г. делегатите са приети от френския външен министър дук Деказ. В хода на разговора: „... министърът ни разви един вид програма за административна автономия върху широки основания: с местни съдилища, с местни съвети, с местна полиция, с областна милиция”. Според дука само тя е реално изпълнима. „Стана после и тук дума за границите на България. Министърът ни попита, как ние гледаме на този въпрос. Отговорихме му, че името „България”, както се среща в обикновените карти, е съвсем произволно. Българите, казахме, живеят от векове към югоизток от Дунава и Балкана до

отвъд Одрин, а към югозапад до отвъд Рилската планина. Споменахме по този случай и известната географическа карта на Lejan. Г-н министърът каза, че той не може сега да си спомни картата на тия места, но че, доколкото слушал и узнал, този въпрос за границите бил твърде мъчен и много сложен. При това той спомена за една нота от руското правителство от 1867 г., в която то казвало, че България се простира от Дунава до Балкана. Не знаем, казахме на министра, тая нота, но във всеки случай това е една географическа и етнографическа погрешка. Впрочем, до колкото знаем, по черковния наш въпрос Русия показва, че не разумява така българските граници¹⁷.

По отношение на изказванията на дука Балабанов пише: „Любопитно беше, че той, като че да имаше в кърпа вече вързана една автономна България, та за друго май не се грижеше, а само за нейното уреждане с известни граници, за нейното бъдещо управление, за сношенията на тази автономна България със своите съседи, за влиянието, което ще гледа да добие и да упражнява в нея една или друга от великите сили, главно Русия и Австрия“¹⁸.

В писмо до Евлоги Георгиев от 27 ноември 1876 г. (ст. стил) двамата делегати съобщават следната информация за своята среща с дук Деказ: “Той проумява, че българската автономия ще обема собствено България, Тракия и Македония, на които границите ще определят дипломати“¹⁹.

От казаното става ясно, че отначало дук Деказ желае да се осведоми какви са границите на България според самите българи. Делегатите му ги описват, споменавайки известната етнографска карта на френския учен и пътешественик Гийом Лежан от 1861 г. (вероятно именно нея те изпращат заедно с писмото си на публициста Емил дьо Жирарден). За него явно е по-приемливо и реалистично България да се ограничи само до Стара планина, като той обосновава това свое схващане с един руски меморандум от 1867 г. В случая вероятно става дума за меморандума на княз Горчаков „Реформи в Турция за действителното подобрене положението на християнските населения там“, връчен на френския кабинет през 1867 г., предвиждащ създаването на няколко автономни области в Европейска Турция, една от които (разположена между р. Дунав и Стара планина) действително е наречена България²⁰. Делегатите обаче остро се противопоставят на тези неестествени и тесни граници и изтъкват, че България задължително трябва да обхваща и трите класически български историко-географски области Мизия, Тракия и Македония. Те явно успяват да убедят дука в правилността и справедливостта на своите искания, макар че той не се произнася категорично по въпроса за границите на страната и явно предоставя определянето им на бъдеща европейска комисия.

Следващата държава от маршрута на делегатите е Италия. На 22 ноември/4 декември те се срещат в Рим с бившия министър Корренти, тогавашен председател на Географското дружество във Вечния град. За него М. Балабанов пише че: „Той имаше доста богати географически понятия за балканския полуостров, но границите на България или, по-скоро, на земята, която населяват българи, бяха и за него съмнителни“²¹.

От цитата става ясно, че Корренти изказва съмнение че българите населяват земи южно от Стара планина. За него наличието на българи в Тракия и Македония е нова информация, в чиято достоверност не е убеден. Тук без съмнение проличава резултатът от антибългарската пропаганда на гърците, умишлено представяща погрешно Македония и Тракия като изконни гръцки територии с преобладаващо гръцко население.

Объркването на някои личности по въпроса за етническите граници на българите отчасти се дължи и на факта, че тогавашната историко-географската област България (старата област Мизия) обхваща само земите между р. Дунав и Стара планина.

В Берлин делегатите се срещат на 4/16 декември 1876 г. с експерта по ориенталските въпроси от германското външно министерство д-р Буш, който също изразява симпатиите си към българската кауза, но и: „...загатна нещо за въпроса с границите, който въпрос той нарече камек пръткновения (повод за раздори, бел. на авт. Д. Й.) в случая”²².

Мисията на двамата делегати продължава с посещение в Русия, където въпросът за границите на бъдеща България отново излиза на дневен ред. По време на срещата им с барон Гирс на 10/22 декември 1876 г. им е прочетен проектът за създаването на автономна България, изработен от Цариградската конференция (изпратен от Цариград от граф Н. П. Игнатиев), предвиждащ „...разделението на България в две области с главни градове Гърново и София”²³.

На 17/29 декември делегатите посещават бившия руски консул във Варна Рачински. Той уверява гостите си, че България ще получи автономия, но: „...не се знае, какви ще бъдат и границите на тъй извоюваната автономна България, а това не е маловажен за вас въпрос”²⁴.

Мисията на двамата делегати завършва с посещение във Виена. На 24 декември 1876 г./5 януари 1877 г. те са приети от външния министър на Австро-Унгария граф Дюла Андраши. В началото на разговора той се отнася хладно към тях. Графът подчертава, че неизбежните промени на Балканите трябва да станат не чрез войни и революции, а по мирен път: „... с мирна и тиха деятелност, с добре обмислени постъпки в съгласие с другите сили, па и с интересите още на другите народности в Балканския полуостров, защото, каквото и да става, тук има не само български интереси, а и други, па има и въпрос за граници. Поради това и вашият народ трябва сега да търси възможното, а не фантазии, както казах, непостижими във всеки случай по мирен начин”. По-нататък той заявява, че: „... българите не трябва да се борят за създаването на една фантастична България, за едно българско кралевство и пр., за каквито постъпки и действия ми донасят че ставали от ваша страна”²⁵.

Под „българско кралевство” графът има предвид главната цел на Политическата програма на първия Български народен събор, свикан от БЦБО в Букурещ (изработена от Киряк Цанков, Ст. Стамболов, Ив. Вазов, Вл. Йонин, Ол. Панов и др. българи), призоваваща за създаването на независима българска държава, обхващаща България (Мизия), Тракия и Македония от 19 ноември 1876 г.²⁶.

Хладината на граф Андраши се дължи до голяма степен на едно недоразумение – той погрешно смята Драган Цанков за Киряк Цанков, единият от авторите на горепосочения проект. Когато грешката е установена, това съществено променя отношението на домакина към българските гости²⁷.

От изнесените по-горе факти могат да се направят следните важни изводи:

1. Моментът на разрешаването на „българския въпрос“ е назрял.

След жестокото потушаване на Априлското въстание симпатиите на европейската общественост са на страната на българите и мисията на Цанков и Балабанов потвърждава тази констатация. Защото, както казва Марко Балабанов: „Вън от (въпросът за, бел на авт. Д. Й.) границите обаче, всички изказваха симпатии към българския народ и всички искаха освобождението му от турско иго“²⁸.

2. Като цяло Великите сили са почти единодушни, че България трябва да получи поне административна автономия (макар че сред западните сили има известни резерви по този въпрос).

За това се изказват повечето държавници, с които делегатите се срещат. Между тях съществува консенсус, че положението на българите трябва съществено да се подобри. Но те залагат на административна автономия за България, а не на политическа, защото административната автономия е полесно постижима.

3. Въпросът за бъдещите граници на България се разисква на голяма част от срещите, които делегатите имат.

Този факт доказва неговата голяма важност. По време на дискутирането му делегатите обикновено дават разяснения и за етническите граници на българския народ, защото става ясно, че последните няма как да не бъдат взети под внимание при определянето на бъдещите административни или политически граници на свободна България. Установява се че не всички западни държавници са наясно с точните етнически граници на българския народ (или пък умишлено се преструват за това). Една част от тях се съмняват в предимно българския характер на областите Тракия и Македония (вероятно под влияние на гръцката пропаганда, представяща ги за гръцки), поради което са склонни да ограничат границите на бъдеща България само до Стара планина.

4. Въпросът за бъдещите граници на България се очертава като основен източник на противоречия и напрежение между Великите сили (що се отнася до Балканите).

Голяма част от държавниците смятат, че в близко бъдеще този въпрос ще създаде големи трудности поради противоречията между Великите сили и претенциите на балканските народи и държави. По късно тази прогноза напълно се оправдава. Докато по въпроса за необходимостта от автономия за България Великите сили са почти единодушни, по този за границите на българската автономия между тях не съществува никакъв консенсус. Потърпевшите от това естествено са българите. Поради споменатите твърде много противоречащи си интереси създаването на обширна българска държава, включваща всички

територии с преобладаващо българско население, се оказва невъзможно. Това е и основната причина на Берлинския конгрес от 1878 г. българските земи в Европейска Турция да бъдат изкуствено разпокъсани на пет части.

5. Става ясно, че по онова време твърде много народи и държави имат претенции към българските земи, Великите сили са наясно с това и много трудно идеалът на българите да се освободят в естествените си етнически граници може да се реализира в своя пълен обем.

Това е така, защото при своите решения Великите сили трябва да отчетат не само българските, но и (главно) собствените си, както и тези на балканските държави и народи интереси и претенции, откъдето следва изводът че българските желания ще бъдат удовлетворени само частично (чрез освобождението само на част от българските земи). С една дума – при евентуална промяна в границите ще се случи не онова, което българите желаят (създаването на голяма българска държава, обхващаща всички земи с преобладаващо българско население), а онова което представлява компромисно решение за помиряване на всички тези противоположни и противостоящи си интереси – разделянето на българските земи между българите и останалите претенденти за тях.

6. Очертава се опасност от разпокъсване на българските земи, и то много по-рано, отколкото става реалното разпокъсване в Берлин.

Това се доказва от факта, че Англия и Австро-Унгария още през 1876 г. изказват сериозни резерви относно исканията на българите за териториалния обхват на бъдеща България. Тоест, случилото се в Берлин има дълга предистория и е било планирано още преди Руско-турската война от 1877–1878 г. Но по онова време твърде малко българи схващат тази опасност като реална, те напразно се надяват за справедливо разрешение на “българския въпрос” – създаване на самостоятелна българска държава, обхващаща всички български етнически територии. С опасността са наясно само тънък кръг български интелектуалци, но не е по техните сили да я предотвратят, те само предупреждават за нея, но гласът им почти не е чул. Неподготвеността за предстоящия неизбежен тежък удар довежда българите до шок, те много трудно се съвземат след известието за решенията на Берлинския конгрес. Така че случилото се в Берлин съвсем не е злостастна за българите случайност, а резултат от предварително планиране, започнало още в 1876 г., признаците за което стават явни по време на мисията на двамата български делегати.

Мисията на Драган Цанков и Марко Балабанов има важно значение за разрешаването на българския национален въпрос. Чрез нея българите официално оповестяват исканията си пред Великите сили и узнават мнението им за тях. Двата делегати затвърждават и разширяват симпатиите към българската кауза и благоприятните резултати от това не закъсняват. Мисията е свидетелство за нарастналото самочувствие на българите и за тяхното желание твърдо да отстояват своите национални интереси. Тя представлява важен успех на полето на дипломатията още преди появата на самостоятелна българска държава и на официална българска дипломатия.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ **Балабанов, М. Д.** Страница от политическото ни Възраждане. София, 1904, с. 109–113.
- ² **Балабанов, М. Д.** Страница от политическото ни Възраждане. София, 1904, с. 106.
- ³ Пак там, с. 139–149.
- ⁴ **Маркова, З.** Българската Екзархия 1870–1879 г. София, 1989, с. 225.
- ⁵ **Божинов, Пл.** Цариградските българи между реформите и революцията 1875–1877 г. София, 2012, с. 232.
- ⁶ **Балабанов, М. Д.** Страница от политическото ни Възраждане. София, 1904, с. 168.
- ⁷ **Стателова, Е.** Неизвестни документи за дипломатическата мисия на Драган Цанков и Марко Балабанов през 1876 г. – Военноисторически сборник, 1995, № 6, с. 107.
- ⁸ **Биярски, Ц.** Дневник на Марко Балабанов за българската дипломатическа мисия през 1876 г. – Известия на държавните архиви, 2006, № 91, с. 297.
- ⁹ **Балабанов, М. Д.** Страница от политическото ни Възраждане. София, 1904, с. 199–200=
- ¹⁰ **Павлова, В.** Документи за българската дипломатическа мисия 1876 (из фондовете на НА на БАН и БИА при НБКМ – Известия на държавните архиви, 1986, кн. 56, с. 301.
- ¹¹ **Балабанов, М. Д.** Страница от политическото ни Възраждане. София, 1904, с. 446–447
- ¹² Пак там, с. 149, 472.
- ¹³ Пак там, с. 200.
- ¹⁴ Пак там, с. 299.
- ¹⁵ Пак там, с. 275.
- ¹⁶ Пак там, с. 298.
- ¹⁷ Пак там, с. 303.
- ¹⁸ Пак там, с. 306.
- ¹⁹ **Стателова, Е.** Неизвестни документи за дипломатическата мисия на Драган Цанков и Марко Балабанов през 1876 г. – Военноисторически сборник, 1995, кн. 6, с. 111.
- ²⁰ **Дойнов Д., И. Стоянов.** Възобновяването на българската държавност 1762–1878. Идеи и проекти. Варна, 2002, с. 289.
- ²¹ **Балабанов, М. Д.** Страница от политическото ни Възраждане. София, 1904, с. 329.
- ²² Пак там, с. 349.
- ²³ Пак там, с. 368.
- ²⁴ Пак там, с. 397.
- ²⁵ Пак там, с. 410–411.
- ²⁶ **Дойнов, Д., И. Стоянов.** Възобновяването на българската държавност 1762–1878. Идеи и проекти. Варна, 2002, с. 284.
- ²⁷ **Балабанов, М. Д.** Страница от политическото ни Възраждане. София, 1904, с. 329.
- ²⁸ Пак там, с. 329.